

RUS ŞARKİYATÇILARININ FAALİYETLERİ VE TATAR BASINI*

Möhemmet MEHDİYEV**
Aktaran: Nazan YAPICI***

1910’lu yılların Tatar basınında dikkati çeken bir tema vardır. Bu, Rus Şarkiyatçılık ekolünün faaliyetleri, Rus Şarkiyatçıları hakkında enformasyon, tahlil, tenkit ve onlarla polemiktir. Bu temanın devamlı bir şekilde basının sayfalarında kullanılması ise hiç de tesadüfî değildir.

1910’lu yıllarda Çarlık hükûmetinin millî politikası daha çok sertleşir. Hükûmet organlarının aktif faaliyeti, esasen yeni bir devrim yapılması korkusuyla milletlerin arasında, daha çok da Rus ve Rus olmayan milletler arasında ihtilaf doğurmaya çabalamaktan ibarettir. Muhalif millî politika, ilk adımda Tatarlar arasında ağır sonuçlar doğurur; Tatarların okul binaları kapanır, muhbirlik güçlenir, az veya çok demokratik düşüncelere sahip edipler gizlice gö-

* “Rus Orientalistlerinin Eşçenlêğê hem Tatar Vakıtlı Matbugatı”, *Kazan Utları* (Tataristan Yazarlar Birliği yayın organı), 1980, S:3, 170.-175. s.

** Möhemmet Söngat oğlu Mehdiyev (1930-1995), Tataristan halk yazarı, eleştirmen ve edebiyat bilginidir. Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü Tarih Bölümünden 1959 yılında mezun olmuştur. 1960 yılında aynı Üniversitenin Tatar Edebiyatı Bölümünde lisansüstü öğrenime başlamış ve 1964 yılında ‘1917-1932 Yıllarda Tatar Sovet Edebiy Tenkiytê’ (1917-1932 yıllarında Tatar-Sovyet edebî eleştirisi) başlıklı tezini savunarak doktorasını tamamlamıştır. 1968 yılında da doçent olmuştur. 1990 yılında emekli olana kadar Kazan Devlet Üniversitesi Tatar Edebiyatı Bölümünde çalışmıştır. Edebiyat dünyasında yazar olarak bilinmeye başlaması 1960’lı yılların sonlarına rastlar. *Frontoviklar* (1970), *Kaz Kanatları* (1975) ve *Meñgêlêk Yaz* (1982) en önemli romanları; *Kêşê Kite - Cırı Kala* (1978), *Tornalar Tüşken Cirde* (1978), *Ut Çeçegê* (1980), *Isemmê Keşfiy Aby!* (1982) ve *Behiylleşü* (1988) ise önde gelen kısa romanlarıdır.

Yazarın vefatının ardından yayımlanan “Sızıp Ak Nur Bêlen” (Kazan 2014, 583 s.) başlıklı makalelerinin toplandığı ciltte Tatar edebiyatı üzerine bilimsel incelemelerine yer verilmiştir.

1969 yılından itibaren Tataristan Yazarlar Birliği üyesi olan Mehdiyev, 1990 yılında Tataristan Cumhuriyeti G. Tukay Devlet Ödülü’ne layık görülmüş, 1993 yılında da “Tataristan Cumhuriyeti Halk Yazarı” ilan edilmiştir. (a.n)

*** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, nznypici@gmail.com.

zaltına alınır. Tarih büyük bir hatanın eşiğine gelir, muhalif millî politikanın Rus halkı ile Tatar halkı arasında düşmanlık doğurması muhtemeldir. Tatar süreli yayıncılığı, halkı işte bu tarihî beladan korumak için önemli bir kampanya başlatır, gazete ve dergiler Rus milletinin Tatarların iyiliğini isteyen kesimini özellikle öne çıkarır. Süreli yayıncılık bu maksatla Rus Şarkiyatçıların faaliyetini konu edinir ve her adımında şunu söyler: “Bakın, Rusların işte böyle bir kesimi var; onlar bize eşit insanlar olarak bakıyorlar, ‘işte bunlar bizim vatandaşlarımız’”.

Doğrusu, 1910’lu yıllardaki Şarkiyatçılık ekolü, o günlerde sınıfsal sorunlara değinmez; yalnızca kültür, eğitim ve bilim meselelerini işler. Tatar basınının özellikle çok önem verdiği V. V. Bartold, V. V. Radloff, N. F. Katanov gibi kişilerin faaliyetleri, Çarlık rejimi şartlarında milletlerin kendi aralarındaki kültür ortaklığına yönelmelerinin bir göstergesidir. Bu ortaklık düşüncesini liberal yayınlar da kullanır. Fakat bunlar, yayın dünyasında mektep, medrese, tiyatro, konser, bilimsel dernekler, bilim ve edebiyata ilişkin sorunları işleyerek bu sorunları yaşamakta olan otokrasi rejiminin aslına dokunmadan çözmeye çabalar. Tatar süreli basını, daha çok da o yıllarda sürekli çıkan *Yıldız*, *Vakit*, *Şura*, *Koyaş* gibi gazete ve dergiler, işte bu yüzden kendi görüşleri ile Şarkiyatçıların görüşü arasında bir ortaklık görür ve bu görüşten hareketle Rus Şarkiyatçılık ekolünü iki millet arasındaki dostluğu güçlendiren bir köprü olarak tanır.

Süreli yayıncılığın Şarkiyatçılık ve Şarkiyatçı bilginlerle ilişkisi çok özendirilidir. Bir Şarkiyatçı, ağzından dikkatsizce bir söz kaçırdığında, Tatarlar hakkında biraz aşağılayıcı bir söz söylediğinde, basın hemen bu konuda sesini yükseltir, o bilgine çağrı yapar, basında kampanya başlatılır. Mesela, Şarkiyatçı S. Rıbakov 1912 yılında Petersburg’daki Kadınlar Derneğinde, Tatar-Başkurt şarkıları hakkında konferans verir ve orada Tatar şarkılarının içeriği hakkında küçümseyici bir bakış hissedilir. Bu konu, Rus ve Tatar basınında büyük bir tartışmaya dönüşür ve Rıbakov’un konuşmasını protesto eden makaleler yazılır. Macar bilgini Şarkiyatçı Vambery hakkında ise 1911 yılında bütün dünya basınına ayağa kaldıracak bir tartışma olur. *Vakit* gazetesi Petersburg Ajansının telgrafına dayanarak Vambery’nin *Budapesti Hirlap* gazetesinde Türk halklarını maskara olarak gösterdiği makalesini haber yapar. Bu haber, bütün dünya Müslümanlarının dikkatini çeker. Neredeyse gazete ve dergilerin tamamında bir protesto ve şaşkınlık görülür. Gazete ve dergi yönetimleri isyan bayraklarını çeker. Tatar basınına sürekli takip eden Vambery, Budapeşte’den *Vakit* yönetimine bir mektup göndermeye mecbur olur. “... Benim, Türklerin iyiliğini istediğim malumdur. Böyle haksız bir söz akla sığmaz.” şeklindeki sözlerle tamamlanan mektup Vambery imzası ile *Vakit*’ta basılır.

Tatar basını, en büyük saygıyı V. V. Bartold, V. V. Radloff ve N. F. Katanov'un faaliyetlerine gösterir. Akademi üyesi Radloff'un faaliyetlerine daha çok iltifat gösterilerek onunla ilgili konular basında kapsamlı olarak ve iki kere işlenir: Birincisi 1909 yılında, Radloff'un bilimsel faaliyetinin 50. yılı olması sebebiyle; ikincisi ise 1916 yılının sonu ile 1917 yılının başında, onun 80 yaşını doldurması sebebiyledir.

Tatar basını büyük bilginin hangi yönlerine saygı göstermiştir? *Vakıt*'ın yazdığı kadarıyla Tatar edebiyatının ve Tatar düşüncesinin uyanışında K. Nasiri ile Ş. Mercani ne kadar etkili olmuşsa Türk diline ve tarihine Radloff'un yaptığı hizmet de o derece etki etmiştir (1912, 90. sayı). Bundan başka Radloff, Tatar dilinin sanatsal imkânlarını göstermesiyle de Tatar aydınlarının saygısını kazanmıştır. O, gazetecilerle röportajlarında Tatar dilinin çok zengin, ifade kabiliyeti yüksek bir dil olduğunu belirtmiştir (*Yıldız*, 1911, 651. sayı). Radloff'un faaliyeti, daha çok *Yıldız* ve *Vakıt* tarafından dikkate alınır. *Vakıt* gazetesi Radloff'un bilimsel faaliyetinin 50. yılı olması sebebi ile onun Türk diyalektleri sözlüğüne büyük bir değer verir: "En büyük Türkoloğa, bizim dilimizle ve kavmimizle ilgilendiği için ve bütün ömrünü buna feda ettiği için halis teşekkürlerimizi arz ederek teşekkürlerimizin kabulünü rica ediyoruz." diye yazar (1909, 469. sayı).

V. V. Radloff'un öğrencilerine de söz verilir. Onlar *Vakıt* gazetesinde hatıralarını anlatırlar: Radloff, Ufa'daki öğretmen okulundan mezun olanların önünde bir konuşma yapmış "Siz Tatarlar" diye başlayıp "bilgiye o kadar susamışsınız, hatta susadığınızı da bilmiyorsunuz. Çok söyledim ama Tatar milletine en zaruri ve en lazım şeyin bilim ve eğitim olduğunu yine söyleyeceğim." diye bitirmiştir. Marifetçi Şarkiyatçıların bu fikirleri esasen, *Vakıt* gazetesinin faaliyetleri ile örtüşmektedir. *Vakıt*, kendisiyle aynı fikirde olan Radloff'un bu yönünü daima vurgular ve bu tavrını Radloff'un jübilesi döneminde, sayfalarında onun için dualar edilmesine kadar vardırır.

Radloff'un jübilesi Petersburg'da yapılır. Bu jübile hakkında Kazan ve Orenburg'daki Tatar gazetelerinde özel sayfalar düzenlenir. O sayfalarda Radloff'un bilimsel mesaisini sadece Tatarlar ve Başkurtlar arasında eğitimin yaygınlaşmasına harcadığı, kendi bilgisini kötüye kullanmadığı söylenir: "Onun, başka bilginlerden farkı şurada: O hiçbir zaman bilimsel mesaisini vicdanına ters yerlerde harcamamıştır." Basın dünyası onun, Kazan'da yaşarken Ş. Mercani ve K. Nasiri ile dost olmasına önem verir. Şarkiyatçı Samoyloviç Petersburg'daki Tatar gençlerini organize ederek Radloff'un jübile gecesine getirir. Gazetenin özel muhabiri Kebér Bekér "Toplantıda Tatarlar da var dence Radloff, gözleri parlayarak seviniverdi." diye yazar. Jübile gecesinde konuşma yapan Ş. Möhemmedyarov, Kazan'daki öğretmen okulunun önemi ve Tatarlar arasında Rus ve Avrupa medeniyetinin yayılmasında Radloff'un

rolü hakkında bir konuşma yapar. Geceye katılan kursiyer bir Tatar kızı, Tatarca konuşur ve Radloff'a hitaben "Tatar kızlarını aydınlatmak için yaptığımız iş, bizim yaptığınıza çok benziyor." der. Radloff kendisini tebrik eden kadın Tatar kursiyerlerle tanışır, büyük bilgin onların arasında Çistaylı Zakir'in kızını görünce hayran olur. Çünkü Zakir, yıllarca Rus dilinin okutulmasına karşı çıkan birisidir. Radloff bu olayı birkaç yıl sonra da hatırlar ve şöyle anlatır: "Dünya değişti, ben Kazan'da iken Rus dilini okutmaya en çok karşı çıkan kişi Çistay'dan Zakir'di. O hep hatırımdadır. Onun kızı ise jübilede beni tebrik etti."

Radloff'un diğer bilginlerden başka farkı nedir? *Yıldız* gazetesinde bu konuda şöyle yazılır: "Radloff'a kadar da Türk dilleri araştırılıyordu. Doğu dillerini araştırmadaki maksat, daima ya din ya da dil misyonerliği idi. Radloff'un ise Doğu dillerini araştırma maksadı sadece bilim olmuştur. O, Türk kavimlerinin tarih ve lisanlarına muhabbet beslemiştir. Onların tarih ve dillerini iyice araştırıp inceleyen az olduğunu görmüş ve o yola girmeye karar vermiştir. Radloff bu dilleri araştırmaya sadece bilimsel açıdan bakmıştır. Araştırdıkça sevmiş, nihayet bu dillere ve bu dilleri konuşan Türk kavimlerine muhabbet duymuştur. Radloff'un bizim dillerimize gerçek bir muhabbetle baktığı, onları sevdiği, hiçbir kötü niyeti olmadan onlar hakkında ciltler dolusu kitap yazarak sadece bilime hizmet etmek amacı güttüğü her eserde görülmektedir. Radloff saf bilime hizmet etmekle biz Türk kavimlerine hizmet etmiştir. Biz, dilimizin tarihini bilmeden karanlıkta yaşıyorduk, bize yardıma Radlofflar geldi."

Bu kadar büyük hizmetler yapmış bir kişi, jübile günlerinde nasıl selamlanabilir? Gazete, Kazan toplumunu jübilede tepkisiz kalmamaya çağırır ve hiç değilse kutlama telgrafı göndermek gerektiğini söyler: "Radloff'u tebrik etmek, kendi toplumumuzu ve lisanımızı tebrik etmektir." (*Yıldız*, 1909, 397. sayı).

Radloff'un Mercani'yle olan ilişkisi, onunla sohbetleri maalesef basında yazılmamıştır. Radloff'un Mercani ile dost olması, ailecek görüşmeleri, başka bir kişiyi kabul etmediği hâlde onu kabul ettiği malumdur. Mercani'nin doğumunun 100. yılı sebebiyle Tatar bilginleri ve gazetecileri bir kitap hazırlarlar. Bu vesileyle Petersburg'da yaşayan Radloff'u ziyarete Gabdulla Gıysmeti gelir. Radloff, Mercani ile yakın görüştüğünü söyler ve birçok hatıra anlatır. Gıysmeti bunları yayımlamaz çünkü Radloff, çıkacak olan bir kitap için makale olarak bizzat kendisi hazırlamaya söz verir. Bu makale her nedense 1915 yılındaki *Mercani* kitabına alınmamıştır. Yaşlı bilgin Gıysmeti, Tatar dili konusunu canlandırır ve "Ben, burada başka tarafları yazıyorum. Sizin yazdığımız şeyi, sıradan halk anlamaz. Çünkü Arapçayı çok karıştırıyorsunuz. Arapça sözleri karıştırarak bilgin olmak istiyorsunuz. Sizin Arabizmi çoktan bırakmanız gerekirdi. İmlanıza gelince, o daha da kötü. İmlanızın ilk hâlinde

kalması durumunda dilinizin gelişmesini hiç beklemeysin. Sizin örnek aldığınız Türk dili, en yıpranmış olanı. Onların dilini Türk'ün kendisinin de anlaması mümkün değil. Arap etkisi altında kalmayan Tatarların dilleri saflaşır.” der (*Yıldız*, 1913, 1912. sayı).

Radloff'a *Şura* dergisi de büyük önem verir. Dergi, Radloff onuruna bir şiir bile yayımlar ve “Radloff’un Türk kavmi hakkında yaptığı hizmet hiç unutulmayacak hizmetlerdendir. Türk kavimleri vahşi halklardır, diye bir düşüncenin güçlendiği dönemde Radloff’un onlar hakkında eser yazması çok önemli bir iş oldu. *Şura* onu ‘Muhterem pir’ diye adlandırır.” der.

Prof. Dr. Radloff, Petersburg’da yaşarken Tatar dünyasından iyice uzaklaşır. Sağlığı bozulunca Tatar edebiyatını okumaz, gazete ve dergileri takip etmez. Mesela o, reaksiyon yıllarında ve devrimin yapıldığı yıllarda güçlü bir şekilde büyüüp gelişen Tatar edebiyatını bilmez, hatta 1913 yılında Tukay’ın öldüğünü de duymamış olabilir. Böylece kamuoyunun büyük bir kesimi ve Tatar okuryazarları, Tatar kültürüne daha önce verdiği hizmetlerini hatırlayarak 1917 yılının başında onun ismini yeniden basına taşırlar. Tatar basını 1917 yılının 5 Ocak’ında Radloff’un 80. yaş günü olduğunu ilan eder. *Yıldız* ve *Vakit*’in 6 Ocak sayılarında Radloff’a ithaf edilen makaleler ve telgraflar bulunur.

Yıldız idaresi ona şöyle bir telgraf gönderir: “Muhterem Vasiliy Vasilyeviç! 80. yaş gününüz münasebeti ile zatınızı içtenlikle kutluyoruz. Bizim aramızda halis bilgiyi yaymak yolunda çok çalışan benzersiz bir hoca olmanız ile de özellikle Türkolojideki kıymetli ilmî eserleriniz ile de sizin kıymetinizi çok iyi biliyoruz. Kıymetli, faydalı ilmî hizmetlerinizi devam ettirmeniz için Allahuteala size daha çok yıllar yaşamayı nasip etsin.”

Vakit’ta birçok makale ile Radloff’un resmi basılır ve altına da “Biz kendi adımıza bu yüce ve muhterem bilim hizmetkârını, 80. yaşını doldurması vesilesiyle kutlayarak Cenabıhak’tan onun daha nice yıllar bilim meydanında parlak bir meşale olarak durmasını dileriz.” diye yazılır.

Devrimden önceki yayınlarda Akademik Vasiliy Vladimiroviç Bartold’a da çokça yer verilir. Malum olduğu üzere, Bartold’un üretim dönemleri, devrim öncesi ve devrim sonrası diye ikiye ayrılır. Onu Sovyet bilgini olarak adlandırırlar. Böylece Bartold, daha Ekim Devrimi’ne kadar olan dönemde, kendisini tanıtmayı başarmış bir bilginidir. Doğrusu Bartold, daha o dönemde, tarihî süreci anlama konusunda idealist bir tutum sergilemiştir. Fakat her zaman, araştırdığı halkın sosyo-ekonomik şartları Bartold’un ilgisini çeker. O, süregelen birçok tarihî doktrini yeniden ele alır. Hataları düzeltir ve Doğu halklarının tarihi hakkında akıl almaz derecede büyük bir malzeme toplar, Sovyet hükûmeti tarafından verilen görevi süresince sorumluluğu yüksek ilmî işler başarır (Orta Asya Üniversitesi’ni kurar vb.).

Tatar süreli yayıncılığı Bartold'a niçin saygı göstermiştir? Yazdığı eserlere bakıldığında İdil boyu Tatarları hiçbir zaman Bartold'un özel araştırma konusu olmamıştır! Bunun da sebebi ancak bir noktaya dayanır: Otokrasinin reaksiyoner şovenist politikasının güçlendiği bir dönemde Prof. Dr. Bartold, Müslüman halkların tarihini araştırmayı daha da genişletir, onlara saygı ile bakar. Tatar yayıncılığındaki demokratik akım, büyük bilginin en başta bu sempatisini sezer ve onun hizmetlerinin, faaliyetlerinin propagandasını yapmaya başlar. Bunu öne çıkarmak da Tatar halkına; Rus milletinin iki millet olduğunu, Purişkeviçler¹ milletinden Çernişevskiylere², Belinskiylere³ milletini ayırarak bakmayı öğretmeye hizmet eder. F. Kerimi'nin yazdığı gibi, Rus bilginlerinin bize hizmetleri daha çok olsaydı "birtakım yalancı, iftiracı ve muhbirler için yerli yersiz burunlarını sokup Müslümanlar ile Ruslar arasında soğukluk yaratmak yolu kapanırdı." (*Vakit*, 1911, 811. sayı).

Bu şekilde *Vakit* gazetesi Bartold'un faaliyetini iki millet arasındaki dostluğu güçlendiren faktör olarak öne çıkarır. 1913 yılının Nisan ayında "Akademik Bartold, Ufa ve Orenburg'a seyahate çıkıyor." diye bir haber Tatar süreli yayıncılığını ayağa kaldırır. *Vakit* idaresi buna büyük önem verir. "Bartold bizim tarihimize ilgilense şüphesiz tarihimize şanslı olurdu." diye bir ümit dile getirilir. Gazete, Bartold'un bütün eserlerini sayar ve tartışmaya bugün de yer bırakmayan bir düşünceyi dile getirir: "Onun bu eserleri gayet büyük bir ilim, sonsuz içtihat ve çok zaman ispatlanmış fikirlerle yazılmıştır. Bartold'un bizim tarihçilerimiz arasında çok büyük ve adil bir bilgin olarak sayılması gerekir." (*Vakit*, 1913, 1224. sayı).

Bartold Orenburg'a gelince *Vakit* gazetesi onun her adımını izler ve görüşmeleri hakkında tam bilgi verir. O, Orenburg'da *Vakit* redaktörlüğüne gelir, F. Kerimi ile röportaj yapar. İki gün sonra Bartold, F. Kerimi ile birlikte Hüseyiniye Medresesine gelir, oradaki kitaplar ve programlarla tanışır. Orenburg Müslüman cemaatinin kütüphanesini, Kervansaray'ı gezer. Hüseyinovlar ona otomobillerini verir, F. Kerimi ve Doktor Popov büyük bilgini Kargalı'ya götürürler.

Bartold, İsterlibaş Medresesinde de bulunur; oranın programını, ders kitaplarını inceler, eski el yazmaları ile tanışır, mezarlığa gidip eski mezar taşlarını ve medrese hocalarının şahsi kütüphanelerini inceler. Bartold'a kadifeyle kaplanmış eski el yazması *İsterlibaş Tarihi*'ni hediye ederler. Bu el yazması bugün Bartold'un arşivinde olmalıdır.

Bartold ömrü boyunca Tatar basını ve bilimsel eserleri izlemiş bir kişidir. Tatar yayınlarından *Vakit* ile *Şura*'yı severek okumuştur. *Vakit* ve *Şura*'da

1 Vladimir Mitrofanoviç Purişkeviç (1870-1920), aşırı sağcı Rus siyasetçi (a.n.).

2 Nikolay Gavriyloviç Çernişevskiy (1828-1889), radikal Rus gazeteci (a.n.).

3 Vissarion Grigoryeviç Belinskiy (1811-1848), Rus edebiyat eleştirmeni (a.n.).

onun makaleleri de basılmıştır. Tatarlar arasında kendi eserlerini bilen kişilerin olmasına içtenlikle sevinmiştir. Tatar gazeteleri onun güler yüzlü, mülayim, dürüst bir kişi olduğunu yazar. *Şura* onun eserlerine sıkça değinir ve onu anar. Bunların birisinde onun sözlerini aktarırken hata yapar. Bartold bunu çok önemser ve *Şura*'ya mektup yazar. O mektupta “Benim tarafımdan Türk halkları adına keskin bir söz söylenmiş gibi bir düşünce anlaşılıyor. Türk milleti hakkında hiçbir zaman ve hiçbir yerde benden sadır olmayan keskin sözler benimmiş gibi verilmemeliydi, benim için bu çok önemli.” der. *Şura* şöyle cevap verir: “Üstatlarımız olan Grigoryev, Bartold ve Radloffların eserleriyle tanışıklığımız arttıkça bu hatalar azalır. Bu hataları bilimsel olarak düzeltmek gerekir. Rusya'daki Türkler ile Ruslar arasında eskiden beri devam eden anlaşmazlığın artık bitmesi gerekli. Bunlar arasında artık hakikatli bir ilişki ve kol kola girerek yürüme başlasın.”

Tatar basının sayfalarında, bunlardan başka Akademik Fedor Yevgeneviç Korş, Profesör Katanov, Yosif Gotvald hakkında çokça olumlu malzeme bulmak mümkündür. Materyali seçmekte aranan ölçü tektir: o bilginin Tatar halkıyla ilişkisi. Korş hakkında hacimli bir malzeme verilmesi de bundandır. *Vakit* gazetesi, “O, bizi sevdi, bizim hakkımızda yüzümüzü ağartacak sözler söyledi. Rusya'da Doğu bilimleri ile uğraşanlar çok olsa da kendi bilgilerini gerçeklik uğrunda kullananlar, bizi de kendi bilgilerinden faydalandıranlar çok seyrek çıkıyor. Ömrünün son günlerinde müsteşrik olan Korş bizi çok yakın gördü. Onun vefatı bizi o derece büyük bir üzüntüye boğdu.” (*Vakit*, 1915, 1910. sayı).

Şarkiyatçı N. F. Katanov'un Petersburg'a taşınmasından önce basında, Tatar kültürü alanındaki rolü öne çıkarılır. Bunda en aktif olanın *Yıldız* olduğunu söylemek mümkündür. En önemlisi de Katanov gitmeden önce kendi kütüphanesini satıp Kazan'da bırakacağını haber verir. Bu konuda *Yıldız* sürekli olarak bilgi verir.

Liberal gazete konuyu liberaller gibi açıklar: Gazete sayfalarında Tatar zenginlerini bu kütüphaneyi almaya teşvik başlar, “30 bin rublelik kitap 10 bine satılıyor.” diye haber verilir. *Yıldız*, kütüphanenin nelerden oluştuğunu bilmeden haber yapar ama bunu *Vakit* açıklar: Kütüphane temelde Türkçe kitaplar ile sahaf ve antikacıardan toplanan kitaplardan oluşmaktadır ve el yazmaları çoktur. Kitapların arasında bütün dünya Şarkiyatçılarının en nadir kitapları, atlaslar, resimler var. Hepsi yaklaşık 10 bin cilt... 24 kitaplık, her kitaplıkta 6 raf kitap... *Vakit* gazetesi bunu satın almaya Ufa ve Orenburg zenginlerini çağırır. “Kazan'dan ümit yok, yapamaz.” der. Orada bir ihtiyaç görünmüyor. Kütüphaneyi biz satın alsak “Birkaç defa on bin ruble harcayıp bazı hazretlerin isimleri, şöhretleri için yapılmış medreselerden, köyleri küçük parçalara ayırarak istedikleri kişiyi imam yapmak için yaptırılan camilerden

ne kadar faydalı ve sevabına bir iş olurdu.” (*Vakit*, 1913, 1213. sayı). Böylece her iki gazete bu olayda dini tenkit eder. *Yoldız* da şöyle yazar: “Bu kütüphaneyi almak için bir zengin bulunamadı. Geçen yıllarda Kazan’da önde gelen bir zengin, gerekmeden bir yerde 15 bine mal edip cami yaptırdı. Eğer bir kişi müftü hazretlerinin adına cami yaptırmak ya da gümüş ibrik hediye etmek gerek deseydi hiç şüphesiz daha da fazlası toplanırdı. Bizde ormana odun taşıyan, denize su taşıyan zenginler çok. Sadece ellişer ruble toplayalım. 200 zengin yok mu? Halkın ileri gitmesinde türlü bilimden kolayca haberdar olup bilgisini arttırmada en büyük yeri tutan şüphesiz kütüphanedir.”

Kazan böyle öğütler, nasihatler dağıtırken Türkiye’nin Vakıflar Nezareti *Yoldız* aracılığıyla kütüphane hakkında bilgi alır. Çok geçmeden bu kitapların ücretini denkleştirip Vakıflar Nezareti, İlmî Müesseseler Nazırı Reşid Bey’i Rusya’ya gönderir. *Yoldız* ve diğerleri kütüphanenin nasıl satıldığını araştırırlar.

1914 yılında M. Akyigitzade’nin kız kardeşi Hediçe’nin kocası Mühendis Albay Ömer Bey gelir, kütüphaneyi yükletip götürür. Kütüphaneyi Altın Boy-nuz kıyısına bir bina yaptırıp yerleştirirler. M. Akyigitzade burayı düzenlemek için İstanbul’daki Tatar öğrencilerinden bir ekip kurar. Türkiye’nin Türkiyat Enstitüsünün temeli, bu kütüphaneyle atılmış olur. Kütüphanede toplam 22 dilde kitap vardır. M. Akyigitzade bunları düzenlemeye başlayınca Türkiye’de el yazmalarını toplamak gerekliliği hakkında bir fikir oluşur ve bu iş başlar. M. Akyigitzade, Katanov kütüphanesinin kataloğunu bitiremeden ölüp gider. Fakat Türkiye’de kitapları, el yazmalarını toplama, düzenleme işi artık başlamıştır.

Tatar basını ise kütüphanenin kaybedilmesi sebebiyle ah etmeye devam etmektedir. Bu vesileyle Rus bilginlerine, onların eserlerine önem vermek gerekliliği konusu tekrar öne çıkar. “Katanovlar da cahil Tatar dünyası tarafından hiç dikkate alınmadan geçip gidiyorlar. Onların gidişlerine Ruslardan daha çok, bizlerin önem vermesi gerekse de cahilliğimizin uğursuzluğuyla maalesef önem veremiyoruz. Muhterem Katanov’un yazdıkları, Tatarlar için çok önemlidir ama biz burada çok oldukları için onları zikredemiyoruz. Katanov, Tatar bilginlerinin rüyalarında bile göremeyecekleri kitapları anlatır. Bizde ise medreselerde yirmişer yıl ömür çürüten cahil din adamlarımıza bakın şimdi. Birisi söylemişti, Katanov’u silkelesen bilim çıkar, diye. Bizimkileri silkelesen sadece cehaletle hayvaniyat çıkarmak mümkün.” diye yazar *Şura*.

Katanov’un kütüphanesi vesilesiyle Tatar basını, Tatarlar arasındaki böylesi fikir durgunluğunu, skolastik düzeni eleştirir ve bilimin yolunu Ruslardan öğrenmeye çağırır. Fakat şu ilgi çekicidir: Katanov selefi olan Yosif Federoviç Gotvald’ı örnek almamıştır çünkü Arap ve Fars dillerinin Ordinaryüs Profesörü Y. F. Gotvald, Üniversitede Doğu Bölümü kapatılınca Petersburg’a

taşınmamış, Kazan'da kütüphaneci olmuştur. Kızı Yozefina Yosifovna Krelenberg, babasının vasiyeti doğrultusunda Kazan Üniversitesi Kütüphanesine büyük büyük 10 sandık kitap vermiştir. Katanov, bu kitapları düzenleyip kataloğunu hazırlamıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Tatar basını 1910-1917 yıllarında Çarlık hükümetinin muhalif millî politikasına cevap olsun diye Rus kültürü ve ileri görüşlü Rus bilginlerine saygıyı öğretmiştir. Bu amaca ulaşmakta da ilkin Şarkiyatçılık konularını ele almıştır. Bu da en faydalı disiplin olmuştur.

Tatar basınında Şarkiyatçılık konuları her zaman iki halkın kültür ortaklığını kuvvetlendirmek maksadıyla ele alınmış, bu vesileyle de Tatarlardaki fikir durgunluğu, bilim sahasındaki feodalizm artıkları eleştirilmiştir.

Doğrusu, Tatarların kültür, akıl ve bilgide geri kalmasının sebeplerini açıklama yönünde Şarkiyatçılar, Tatar aydınlanmacıları düzeyinde kalmışlar. Halkın cahilliğini onların bazıları millî sıfat olarak belirlemeye heveslenmiştir. Çoğu, Türk halklarını bir bütün olarak ele almıştır. Bunların hepsi de Şarkiyatçıların faaliyetlerini sığ biçimde ele almalarından ötürüdür. Ama Rus Şarkiyatçıları, Çarlık tarafından iki kat ezilen Tatar halkına yardım eli uzatmışlar, halkı aydınlatmak için ellerinden geldiğince hizmet etmişlerdir.

Bugünkü bilim dünyasında, bu şartların imkân verdiği kadar geçmişte yaptıkları hizmetler için onlar, takdir edilmeye layık kişilerdir.

